

Streszczenie

Rozprawa doktorska, zatytułowana *Humor pod państwowym nadzorem. Rozwój czeskiej komedii w latach 1945-1968* jest próbą przyjrzenia się powojennej historii czeskiej kinematografii z perspektywy przemian komedii filmowej. Konstrukcja pracy obejmuje wprowadzenie, które zawiera metodologię oraz zarys problematyki badań kina gatunkowego w znacionalizowanych przemysłach filmowych, pięć rozdziałów analitycznych, zakończenie oraz aneks w postaci listy wszystkich komedii uwzględnionych w rozprawie. Pierwszy rozdział poświęcony został kinu przedwojnemu i stanowi istotny kontekst dla zarysowania tradycji czeskiej komedii filmowej (nazywanej również *veselohra*) oraz wskazania jej najważniejszych przedstawicieli. Kolejne cztery części dotyczą już wymienionego w tytule przedziału czasowego, którego ramy wyznaczają nacjonalizacja czechosłowackiej kinematografii w 1945 roku oraz stłumienie reform Praskiej Wiosny i początek ery „normalizacji” w roku 1968. Tak nakreślony zasięg chronologiczny umożliwił prześledzenie gatunkowego przekroju komedii w okresie zarówno największego politycznego nadzoru nad kształtem powstających filmów, związanego z wprowadzeniem poetyki socrealizmu w 1948 roku, aż po czasy względnej twórczej swobody w drugiej połowie dekady tzw. „złotych lat 60.”.

Analizie poddane zostało kino popularne, znacznie rzadziej niż dzieła autorów filmowych przykuwające uwagę badaczy. Dlatego, oprócz opracowań polsko- oraz anglojęzycznych, w rozprawie cytowane są przede wszystkim prace czeskich historyków i teoretyków filmu, artykuły prasowe oraz dokumenty archiwalne. Materiał badawczy stanowi wreszcie ponad 150 zrealizowanych w tym czasie komedii. W pracy zostały poruszone kwestie rozbieżności pomiędzy oficjalną polityką kulturalną a rzeczywistym kształtem powstających filmów. Chronologiczna analiza wszystkich tytułów – w ówczesnym dyskursie określanych jako filmy komediowe – pozwoliła potwierdzić tezę o wyraźnej ciągłości tradycji przedwojennego kina po 1945 roku. Wbrew deklarowanej przez politycznych decydentów chęci przedstawienia nowej recepty na udaną komedię, tak naprawdę pod obowiązkowym ideologicznym przekazem, twórcy filmowi powielali wciąż te same konwencje i wykorzystywali gatunkowe elementy, charakterystyczne dla przedwojennej *veselohry*. Było to możliwe dzięki szczególnej roli, jaką w upaństwowionym przemyśle filmowym powierzono znającym przedwojenną branżę veteranom. Reżyserzy (tacy jak m.in. Martin Frič i Otakar Vávra), dawni producenci oraz szefowie produkcji (Karel Feix, Bohumil Šmída), w nowych warunkach pełniący funkcję szefów zespołów filmowych, a także gwiazdy aktorskie (Oldřich Nový, Jaroslav Marvan) robili to, na czym znali się najlepiej – kontynuowali tradycję przedwojennego kina w oparciu o sprawdzone wzorce gatunkowe. Cenzorskie obostrzenia definiowały jednak dopuszczalny rodzaj humoru oraz kształtowały preferowaną tematykę socrealistycznych filmów. Powojenny rozwój czeskiej *veselohry* można podzielić zatem na kilka etapów. W każdym z nich dominował określony typ komedii. Pierwszym był cykl komedii produkcyjnych, w agitacyjnej formule przybliżających zadania planu pięcioletniego. Drugim, od około 1953 roku stał się cykl politycznej i obyczajowej satyry. Dopiero w latach 60. XX wieku w Czechosłowacji nastąpiło poluznienie cenzury. Kolejne cykle filmowe – komedii muzycznych oraz parodii – nie były już narzucone przez władzę, lecz zostały zainspirowane przez kulturę popularną tamtego okresu. Ślady nawiązań do tradycji czeskiej *veselohry* można odnaleźć także w kinie autorskim, m.in. w charakterystycznym dla tzw. szkoły Formana cyklu komedii zakłopotania.

Z uwagi na podwójną rolę, jaką komedia pełniła w omawianym okresie, służąc zarówno władzy do celów propagandowych, jak i zapewniając ciągłość kina gatunkowego, jest wyjątkowo interesującym zjawiskiem w historii czeskiego kina, paradoksalnie wciąż domagającym się dokładnej monografii gatunku.

Summary

The Ph.D. thesis, entitled "Humour under state supervision. The development of Czech film comedy between the years 1945-1968", is an attempt to examine postwar Czech cinema from the perspective of the transformation of the comedy genre. The structure of the thesis includes an introduction, which contains a methodology and the short outline of the scientific issues connected with a research of the genre cinema in nationalized film industries, five analytical chapters, a conclusion and an annex in which I propose the list of all comedies included in the dissertation. The first chapter is devoted to pre-war cinema and offers an important context for presenting the tradition of Czech film comedy (also called *veselohra*) and for pointing out its most important filmmakers. The next four chapters are concentrated on the years 1945-1968, the framework of which is determined by the nationalization of Czechoslovak cinema in 1945 and the revocation of the Prague Spring reforms together with the beginning of the "normalization" era in 1968. The chronological scope outlined in this way allows to trace back full range of comedy genre during the period of the greatest political supervision, related to the introduction of the poetics of socialist realism in 1948, until the time of relative artistic freedom in the second half of the so-called "Golden 60s".

This thesis offers the analysis of the popular cinema, which attracts the attention of scholars much less frequently than the works of film authors. Therefore, in addition to Polish and English-language studies, the dissertation mainly cites the works of Czech historians and film theorists, press articles and archival documents. Moreover, the research material consists of over 150 comedies made at that time. The core of the thesis concerns the discrepancy between the official cultural policy and the actual shape of films being made during that period. The main hypothesis of this work is the assumption that after the year 1948 there has been no drastic break in the comedy genre with the traditions of the pre-war popular cinema. Cultural transfer that has had happened together with the taking control over the film industry by the communist government relied more on adjusting only certain rules to the specific nature of the Czechoslovak film industry rather than on the direct acquisition of the Soviet pattern. In fact, contrary to the willingness declared by political decision-makers to present a new recipe for a successful comedy, under the obligatory ideological message, the filmmakers still duplicated the same film conventions and were taking advantage of the genre elements characteristic to the pre-war *veselohra*. This was possible due to the special role in the nationalized film industry entrusted to film veterans. Directors (such as Martin Frič and Otakar Vávra), former producers and production managers (Karel Feix, Bohumil Šmída), in the new political regime working as heads of film units, as well as pre-war stars (Oldřich Nový, Jaroslav Marvan), were still making films in the way they knew best – they continued the traditions of pre-war cinema. However, censorship restrictions could allow only the one acceptable type of humor, and also shaped the preferred themes of socialist realist films. The postwar development of the Czech comedy can be divided into several stages, each of them dominated by a particular film cycle. The first was a cycle of production comedies, in a propaganda form introducing the tasks of the five-year economic plan. The second, from around 1953, became a series of political and moral satire. In the 60s subsequent film cycles such as musical comedies and parodies were no longer imposed by the cultural policy but were inspired by popular culture of that period. References to the pre-war *veselohra* tradition can also be found in the Czechoslovak New Wave films.

Due to the dual role that the comedy played in the discussed period, serving both for propaganda purposes and ensuring the continuity of pre-war genre cinema, it remains an interesting phenomenon in the history of Czech cinema, paradoxically still insufficiently described by film scholars.